

Kind aan de ketting
Opgroeien in slavernij - toen en nu
Lesmateriaal bij de tentoonstelling
NiNsee - Amsterdam - www.kindaandeketting.nl

Docentenhandleiding

Tweede versie, januari 2011

Kind aan de ketting
Opgroeien in slavernij - toen en nu
Lesmateriaal bij de tentoonstelling
NiNsee - Amsterdam - www.kindaandeketting.nl

Docentenhandleiding

Tweede versie, januari 2011

Het lesboek Kind aan de Ketting hoort bij de gelijknamige tentoonstelling.

Tot augustus 2010 was deze in Amsterdam te zien bij het [NiNsee](http://www.ninsee.nl).

Op 12 december 2010 werd Kind aan de Ketting geopend in Fort Nieuw Amsterdam in Paramaribo.

www.kindaandeketting.nl

NiNsee

Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis.

NiNsee houdt het slavernijverleden en de erfenis daarvan levend met publicaties, onderzoek, lezingen, exposities en onderwijsprojecten.

Voorwoord bij de tweede versie

In deze tweede versie is in de handleiding een aantal kleine wijzigingen opgenomen en zijn twee supplementen toegevoegd. Beide kunt u gebruiken om meer theatrale werkvormen te benutten. De 'praatplaat' kunt u gebruiken als de leerlingen onverhoopt niet over de lesboekjes beschikken. Bovendien is het project 'Kind aan de Ketting' inmiddels uitgebreid met nieuwe publicaties.

Supplement 1: vijf rollenspelen

Naar aanleiding van de ervaringen en kennis opgedaan tijdens het uitwisselingsprogramma met Surinaamse collega's (Paramaribo, 29 november – 7 december 2010) is het aantal onderwerpen voor rollenspelen uitgebreid. U vindt deze in supplement 1. Reeds bestaande theatrale opdrachten heb ik daar ook in opgenomen. Met de rollenspelen kunt u bijvoorbeeld de lessen over kindslavernij afronden.

Ook bij de nieuwe rollenspelen verwerken leerlingen authentieke verhalen over kinderen in slavernij en verdiepen ze zich in keuzes waar zichzelf of hun ouders voor gesteld werden.

Supplement 2: 'praatplaat'

U vindt in supplement 2 een paginagrote afdruk van de afbeelding uit het lesboek p. 11 onderaan, waarop een slavenmeester te zien is met een foetoeboy en een slavin. (Deze afbeelding heeft ook in de tentoonstelling een prominente plaats.) Mochten leerlingen niet allemaal over het boekje beschikken dan kunt u een uitdraai van deze afbeelding gebruiken als praatplaat. Met deze plaat kunt u bespreken wat de positie van kinderen in slavernij was, wat voor werk zij moesten verrichten. Daarna kunt u dieper ingaan op de afbeelding zelf en opdrachten 3 en 4 uit het lesboek (p.11) laten maken.

U kunt deze afbeelding bovendien gebruiken bij rollenspel 4 (zie supplement 1).

Een wetenschappelijke bundel en een stripboekje

Het project Kind aan de Ketting bestaat uit een tentoonstelling, een lesboek en een docentenhandleiding. In 2010 is onder die titel ook een wetenschappelijke bundel uitgebracht (red. Aspha Bijnaar). Deze kunt u gebruiken als naslagwerk.

Daarnaast is een kort stripverhaal gepubliceerd: 'Jacquelina, slavin van plantage Driesveld' (KIT-Publishers i.s.m. NiNsee), gebaseerd op historische bronnen.

Aanpassing voor Suriname

De tentoonstelling was in eerste instantie ontwikkeld voor een Nederlands publiek, het lesboek voor Nederlandse scholieren. Dat de tentoonstelling ook in Suriname te zien zou zijn, was bij aanvang van het project niet bekend. In Suriname is de tentoonstelling nu aangevuld met Surinaamse objecten.

Het lesboek is ongewijzigd gebleven, maar in de docentenhandleiding heb ik op een enkele plek, waar een al te 'Nederlands' perspectief was gevolgd, een aanvulling of wijziging aangebracht. Suggesties voor verbeteringen in dit opzicht zijn uiteraard welkom; het kan altijd beter.

Ineke Mok, auteur lesboek en docentenhandleiding

www.cultuursporen.nl

INHOUD

Inleiding	4
3 Warming-ups	5
Hoofdstuk 1 Onzichtbaar	9
Hoofdstuk 2 Kinderen op slavenschepen	11
Hoofdstuk 3 Verkocht of geruild	15
Hoofdstuk 4 Opgroeien in slavernij	16
Hoofdstuk 5 Je werk, je waarde	18
Hoofdstuk 6 Te koop	21
Hoofdstuk 7 Verliefd	22
Hoofdstuk 8 Vluchten, verzet, vrijheid	24
Hoofdstuk 9 Kindsclaven nu	25
Hoofdstuk 10 Onise en Iqbal	26
Hoofdstuk 11 Ex-kindsclaven slaan terug	27
Literatuur	29
Supplement 1 Vijf rollenspelen	31
Supplement 2 'Praatplaat'	39

Colofon

Samenstelling en tekst lesmateriaal en handleiding:

Ineke Mok, bureau Cultuursporen

Vormgeving:

Zwing Wieland

Inhoudelijke coördinatie Kind aan de Ketting:

Aspha Bijnaar, NiNsee

Projectleiding Kind aan de Ketting Nederland:

Promuse & Wehman

Gastcurator tentoonstelling:

Dineke Stam

Productie Suriname:

Ada Korbee

Subsidies:

Voor Nederland: Mondriaan Stichting, VSBfonds

Voor Suriname : Instituut Collectie Nederland,
Nederlandse Ambassade

Met dank voor commentaren op het lesmateriaal:

Freeminds jongeren (speciaal Tessa en Tirza, Chandelle, Lisa en Ashanti), leerlingen van het Wellantcollege, Gitta, Esther, Aspha Bijnaar, Ruth Dors, Maria Karg, Kristoffel Lieten, Dineke Stam, Marian Stegeman, Alex van Stripriaan, Elise Verheij.

Deze handleiding hoort
bij het lesmateriaal
'Kind aan de ketting.
Opgroeien in slavernij,
toen en nu' en is
een uitgave van
het Nationaal
instituut Nederlands
slavernijverleden en
erfenis (NiNsee).

Inleiding

In deze handleiding vindt u de antwoorden op de opdrachten in het lesmateriaal, tips en toelichtingen. De handleiding start met suggesties voor een warming-up.

Aantal lessen (50 min.)

4-6, exclusief bezoek tentoonstelling

Differentiatie

Met de opdrachten kunt u naar niveau differentiëren. De eerste opdrachten zijn relatief eenvoudig; het antwoord is af te leiden uit de tekst. Bij een aantal hoofdstukken staan extra opdrachten. Deze verlangen meer tijd of zijn moeilijker. Ook de opdrachten met deelvragen lopen doorgaans op in moeilijkheidsgraad.

Leerdoelen

- Leerlingen kunnen drie kenmerken noemen van slavernij; ze kunnen slavernij herkennen.
- Leerlingen weten het verschil tussen kindslavernij toen (in Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba) en nu.
- Leerlingen kunnen voorbeelden geven van de manier waarop kinderen als slaven zijn geronseld in Afrika.
- Leerlingen kunnen benoemen hoe slavernij de positie van kinderen toen bepaalde (de rol van de moeder, voorbereiden op werk, angst voor verkoop, ondervoeding, de rol van de vader, etc).
- Leerlingen kunnen drie voorbeelden geven van werk dat door kindslaven werd verricht.
- Leerlingen weten enkele voorbeelden te noemen van erfenissen van slavernij, bijvoorbeeld liederen.
- Leerlingen kunnen reflecteren op dilemma's waar kinderen en hun ouders voor stonden.
- Leerlingen reflecteren op het belang van je roots.
- Leerlingen kunnen oorzaken en vormen van kindslavernij nu noemen en met voorbeelden duidelijk maken.
- Leerlingen verdiepen zich in het leven van kindslaven door rollenspellen en het maken van portretten.
- Leerlingen kunnen maatregelen tegen kindslavernij noemen en betrekken daarin hun eigen rol als consument.

3 Warming-ups

Voor het lesboek opengaat, kunt u onderstaande oefeningen gebruiken om het onderwerp slavernij en kinderslavernij te introduceren.

Warming-up 1 Mindmappen

Leerlingen maken snelle tekeningen van hun beelden bij kindslaven toen en nu.

Nodig: A4, stiften in vele kleuren, A3 of nog grotere vellen papier

Stap 1

Leerlingen tekenen op een A4 de zaken die u vlug achter elkaar opnoemt (een zon, een plant, een gieter, een kopje, een kind, een boek etc.). Ze maken hun tekeningetjes direct op papier, zonder nadenken. Het gaat er niet om dat de tekeningetjes knap gemaakt zijn, ze moeten duidelijk zijn. U houdt de vaart erin door steeds iets nieuws te noemen.

Stap 2

Laat leerlingen daarna het papier omdraaien en in beide handen een stift nemen. U noemt wederom allerlei zaken op die zij met zowel hun linker- als rechterhand moeten tekenen. Dit is een bijzondere ervaring - teken ik nu in spiegelbeeld? - en wie weet is elke vrees om te tekenen nu overwonnen. Tegelijkertijd links en rechts tekenen zou een beroep doen op linker- en rechterhersenhelften, wat een positief effect heeft op leerprestaties.) U kunt zelfs 'blind' laten tekenen. .

Stap 3

Leerlingen werken in een groepje van drie. Ze nemen een groot vel papier en gekleurde stiften. In het midden noteren en omcirkelen ze het woord 'kinderslavernij'.

Instructie

- Teken alle beelden die in je opkomen als je denkt aan de kindslaven van toen en nu.
- Teken ook je gevoelens.
- Gebruik het hele blad en teken alle drie.

U kunt er ook op aansturen dat de leerlingen direct tekeningetjes groeperen door meer cirkels te verbinden met het kernwoord 'kinderslavernij'. Laat dan extra cirkels zetten met bijvoorbeeld 'toen' en 'nu'. Of daaronder weer 'transport' of 'mijn gevoelens'. U kunt nog verder gaan door ook 'Suriname' of 'Nederland' als rubriek aan te maken. Of Afrika, de Nederlandse Antillen.

Extra aanwijzingen

- Het is niet de bedoeling dat de leerlingen uitvoerig met elkaar gaan overleggen; het tekenen moet zo spontaan en direct mogelijk gebeuren.
- Spreek duidelijk een tijd af, bijvoorbeeld vijf minuten.
- Stimuleer de leerlingen woorden te vermijden.
- Controleer ten slotte de feiten in de tekeningen. Bespreek ze klassikaal. Leg of hang de tekenvellen naast elkaar en tracht de inhoud zo nodig alsnog in categorieën samen te brengen.

Warming-up 2 Koop je hem, of koop je hem niet?

Waar precies al onze producten vandaan komen, is niet altijd na te gaan. Maar wat, als het vermoeden bestaat dat ergens in het productieproces gebruik is gemaakt van kinderarbeid of kinderslavernij? Koop je die prachtige spijkerbroek dan wel, of niet? Wil je nog wel een mobieltje als je weet dat bij de productie kinderen betrokken waren?

Over deze kwestie discussiëren de leerlingen in **hoofdstuk 11, bij opdracht 2**. Bovendien is deze kwestie verwerkt bij de rollenspelen in supplement 1 bij deze handleiding. U kunt dit discussiepunt bij wijze van voormeting hier al naar voren brengen of ter afwisseling van de eerste les. U neemt daarmee bovendien een voorschot op de opdracht in hoofdstuk 1, waar leerlingen gevraagd wordt of zij vinden dat slavernij van nu iets met hen te maken heeft.

U kunt de discussie starten door te verwijzen naar resultaten van het onderzoek van het Top-X jongerenpanel dat in Nederland werd uitgevoerd voor het bevrijdingsfestival (viering bevrijding 5 mei) in 2008. Een van de vragen ging over de aanschaf van een spijkerbroek. 67% van de jongeren zou de spijkerbroek kopen als de herkomst onzeker was, 39% als zeker was dat hij door kinderhanden was gemaakt.

Variant: U kunt in plaats van de spijkerbroek ook inzoomen op de kwestie van de zogenaamde 'bloedmobieltjes' (voor de productie is coltan nodig, een stof die onder meer in Congo wordt gedolven. Ook kinderen werken daar onder erbarmelijke, slavernijachtige, omstandigheden, terwijl militairen het voor het zeggen hebben).

Stap 1

Lees ter introductie de conclusie van het onderzoek. Wie verbaast het, wie niet? Wie denkt dat de percentages in de klas anders zouden liggen?

Stap 2

Maak de kwestie specifieker en schets de volgende situaties, waarna u laat stemmen, waarbij leerlingen hun plaats innemen op een (denkbeeldige) lijn in de klas. Vraag tussendoor steeds naar argumenten; wie weet willen leerlingen daarna van plek veranderen.

Bij een grote groep kunt u leerlingen bij twijfel op de lijn laten plaatsnemen, terwijl ze bij 'nee' aan de ene kant, en bij 'ja' aan de andere kant van de lijn gaan staan. Bij een kleine groep verplaatsen de leerlingen zich over de lijn; hoe verder van het midden des te helderder hun standpunt.

Situatie 1

Stel, je hebt na lang sparen en klussen eindelijk het geld bijeen voor je favoriete spijkerbroek. Je gaat met je vriend(in) naar de winkel om hem te kopen. Terwijl jullie tussen stapels broeken zoeken, zegt je vriend(in) dat ze laatst had gelezen dat waarschijnlijk bij de productie van dat merk spijkerbroek kinderen betrokken zijn.

Wat doe je? Koop je hem? Koop je hem niet?

Situatie 2

Terwijl je een beetje staat te twijfelen, gaat je mobieltje: een andere vriend(in). Hij/zij is vlakbij en komt er zo aan. Hij/zij ziet jou met die broek en is heel verbaasd: 'Dat je die koopt, het is toch bekend dat die gemaakt worden door kinderen?! Zeker weten!'

Wat doe je? Koop je hem? Koop je hem niet?

Situatie 3

De vriend(in) doet er nog een schepje bovenop: het is bekend geworden dat vele kinderen gedwongen zijn te werken, dagen achter elkaar, ver van hun familie. Ze zijn ondervoed en worden regelmatig geslagen.

Wat doe je? Koop je hem? Koop je hem niet?

Warming-up 3 Je naam

Slaven hebben alleen betekenis als zij iets opbrengen voor hun baas: geld, genot of macht. Hun identiteit doet er niet veel toe. Slaven kregen en krijgen zelfs vaak een nieuwe naam. Dat gebeurde bij Afrikanen die als slaven werden verkocht aan de overkant van de oceaan, het gebeurt ook nu nog (zie bijvoorbeeld Somaly Mam, hoofdstuk 11). Slaven hadden vroeger bovendien slechts een voornaam. Na de afschaffing van de slavernij in 1863 kregen ze ook een achternaam. Vaak kozen ze er een tweede voornaam bij (zie ook hoofdstuk 8).

Je naam verwijst naar je persoonlijke achtergrond, je ouders, de familiegeschiedenis, eventueel een religie of andere traditie. Door een nieuwe naam wordt de band met die persoonlijke geschiedenis verbroken. Twee oefeningen om dit thema te behandelen.

Oefening 1 De betekenis van je naam

Nodig: stopwatch of zandloper

Variant, bij een kleine groep (max. 13-14)

Ga in een kring zitten. Alle leerlingen vertellen in één minuut alles wat ze weten over hun naam of namen. Ze doen dit aan de hand van deze vijf vragen. U begint.

- Wat is je volledige naam?
- Weet je wat je naam of namen betekenen?
- Ben je vernoemd?
- Hoe word je genoemd en door wie?
- Hoe word je het liefste genoemd?

Variant, bij een grote groep

Stel leerlingen op in een binnen- en buitencirkel. De leerlingen staan met hun gezicht naar elkaar toe. Op uw teken vertellen allen in de binnencirkel in één minuut over hun naam aan de hand van de vragen hierboven. Daarna is het de beurt aan de buitencirkel. Houd de tijd scherp in de gaten. Laat de leerlingen in de buiten- en/ of binnencirkel doorschuiven zodat ze iemand anders tegenover zich hebben. Doe dit een aantal maal.

Alternatief

U laat de leerlingen door elkaar laten lopen in de klas. Op uw teken, staan allen stil en wisselen leerlingen in paren uit wat ze over hun namen weten en hoe ze over hun naam denken. Daarna loopt ieder weer door.

Klassikale afronding

- Wat weet je nu over verschillende namen in je klas? Wat was nieuw?
- Wat vertellen sommige namen allemaal: een familietraditie, een religieus gebruik, vernoemd naar iemand die de ouders belangrijk vinden, etc.?
- Wat betekent het als je naam niet meer mag gebruiken?

Oefening 2 Het ritme van je naam*

Deze oefening kunt u af en toe herhalen, een welkome en ontspannen afwisseling van de lessen. Plaats de stoelen bij voorkeur in een kring.

Introductie

Stel je voor dat je je naam niet meer mag gebruiken. Toch wil je die niet vergeten. Een manier is dan om het ritme van je voor- en achternaam te klappen, als een code. Hoe zal die luiden?

Ronde 1

U zegt uw naam en achternaam.

Daarna klapt u het ritme van uw voor- en achternaam, waarbij u uw namen opnoemt.

Vervolgens klapt u het ritme van uw naam, zonder er iets bij te zeggen.

Dan zijn de leerlingen aan de beurt. Houd het tempo erin.

Ronde 2

Ieder zegt zijn naam terwijl hij klapt. Daarna klapt iedereen mee. En zo verder.

Een aantal namen zal hetzelfde ritme hebben. Afhankelijk van de tijd, kunt u de betreffende leerlingen een extra teken laten bedenken, zodat ieder een uniek ritme of een unieke code heeft.

Ronde 3

Probeer of leerlingen elkaar kunnen roepen door hun naam te klappen.

* Met dank aan Anna Farthing, Bristol

Kaft en voorblad

De kralen op de omslag verwijzen naar een van de betaalmiddelen voor de slaven (zie ook pagina 4 in het lesboek). Op de kaft zijn ze verbonden met de zogenaamde prijskaartjes waarop kindslaven zijn afgebeeld. In de tentoonstelling wordt bezoekers gevraagd op een van deze kaartjes een wens te schrijven voor een kind in slavernij nu en dit kaartje toe te voegen aan een ketting van blauwe kralen

Het meisje op de voorkaft is Milove. Ze is zeven en huisslavin in Haïti. Kennissen hadden haar ouders beloofd voor Milove en haar zus te zorgen. De zusjes zouden ook naar school gaan. Een leugen: ze werden gescheiden en als huisslavinnen aan het werk gezet. Milove zorgt voor de kinderen en doet het huishouden.

Voorblad, pagina 1

Deze omschrijving van slavernij is ontleend aan Kevin Bales (2004).

Toegevoegd is het aspect van bezit. In hoofdstuk 1 verwijst opdracht 2 naar de gehele omschrijving.

Hoofdstuk 1 Onzichtbaar

Pagina 2-3

Het hoofdstuk is bedoeld als inleiding: een deel van het boekje is historisch, een ander kleiner deel, is actueel. Joanna vertegenwoordigt de slavernij van toen, Emmanuel Jal van nu. Wat kinderslavernij is komt aan de orde evenals de soorten bronnen die informatie leveren over kindslaven van toen.

Aandachtspunt. De grens tussen kinderarbeid en kindslavernij is niet altijd duidelijk. Een bekend straatbeeld in Paramaribo zijn de kinderen die knippa's (kleine vruchtjes) verkopen. U kunt leerlingen vragen in hoeverre zij vinden dat deze kinderen 'gewoon' werk verrichten, na schooltijd, en bijvoorbeeld met hun verkoop bijdragen aan het gezinsinkomen. Of worden zij eerder als slaven ingezet (dan worden zij onder dwang, met geweld van hun vrijheid beroofd om werk uit te voeren waar anderen aan verdienen)? Wanneer is nu de grens van kinderarbeid overschreden en is er sprake van kindslavernij?

Tip. Bekijk klassikaal Google Earth en ga naar Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba. Afstanden tussen de boven- en benedenwindse eilanden zijn snel duidelijk, evenals de afstand tussen de eilanden en Suriname. Ga eventueel ook naar Soedan, waar Emmanuel kindsoldaat was.

Emmanuel Jal

Als zanger is Emmanuel Jal inmiddels wereldberoemd. Hij was dan ook een van de artiesten die in 2008 in Londen optraden ter ere van de negentigste verjaardag van Nelson Mandela. Tijdens dit optreden zong hij het lied 'Emma', opgedragen aan Emma, de Engelse vrouw die honderdvijftig kindsoldaten bevrijdde, onder wie Emmanuel Jal. Met het verschijnen van dit lesmateriaal (maart 2009), komt ook de biografie uit van Emmanuel Jal. Zijn biografie verscheen maart 2009.

Op de site van Emmanuel Jal zijn clipjes te zien over zijn verleden als kindsoldaat. Voor War Child maakte hij een filmpje.

Tip. Laat een CD horen van Emmanuel Jal of bekijk een van zijn filmpjes op zijn site of op YouTube.

Tip. Sta stil bij de uitspraken van Emmanuel Jal: wat zou hij bedoelen als hij zegt dat hij nu meer voor zijn ziel vecht?

Joanna

Hét liefdesverhaal uit de tijd van de slavernij is dat van Joanna en John Gabriel Stedman. De liefde was echter zeer ongelijkwaardig: hij een vrij man en negenentwintig, zij een meisje van vijftien, eigendom van een plantagehouder en opgegroeid in slavernij. Op het moment dat zij elkaar ontmoeten, verblijft Joanna bij haar 'bazin' die de verkoop van de plantage moet regelen. Die verkoop houdt in dat Joanna mee verkocht wordt, want als slavin is zij eigendom van de plantage. Dit geldt dus ook voor haar moeder en de vier andere kinderen.

In hoofdstuk 7 verdiepen leerlingen zich in het leven van Joanna en de personen rond haar.

Tip. Besteed aandacht aan de ongelijke positie van Joanna en Stedman, wat ongetwijfeld hun relatie beïnvloed heeft. U kunt er bijvoorbeeld op wijzen dat Joanna alleen een voornaam heeft.

In het colofon staan de bronnen van de illustraties vermeld. Bij Stedman wijkt het jaartal 1776 af van de datum van de publicatie van zijn werk. Stedman verbleef tussen 1773 en 1777 in Suriname. Toen hield hij een dagboek bij en maakte hij tekeningen van wat hij zag. Rond 1776 zal hij de tekeningen hebben gemaakt. Zijn werk is pas een paar decennia later, in 1799, uitgegeven en in latere edities ingekleurd. Voor de illustraties in het lesmateriaal is onder meer gebruik gemaakt van de uitgave uit 1987 'Reize naar Suriname door den capitain John Gabriël Stedman'. Zupthen: De Walburg Pers.

Lege lijstjes

Het probleem is dat van kindslaven of slavenkinderen van toen weinig bekend is. Van hen werden weinig gegevens bijgehouden. Er is nog niet veel systematisch onderzoek verricht en onderzoekers moeten zeer creatief te werk gaan, willen ze een idee krijgen van hun leven.

Tip. Hier worden de bronnen genoemd waar opdracht 4 naar verwijst. Laat leerlingen beziën welke bronnen in dit lesboekje worden gebruikt. Welke kennen zij? Kennen zij verhalen over kinderen in slavernij en via welke bron?

Antwoorden

- 1 *Emmanuel Jal gebruikt zijn muziek om zijn ervaringen te kunnen verwerken. Bovendien wil hij vertellen over zijn leven; met muziek kan hij mensen raken.*
- 2 Zie voorblad. Alle kenmerken zijn op kindsoldaten van toepassing.

Punt van discussie: sommige kinderen kiezen er zelf voor om in het leger te gaan. Met de klas is te bespreken in hoeverre je hier eigenlijk echt voor kunt kiezen. Want wat wordt je onthouden – denk aan scholing en veiligheid. Bovendien lopen kinderen vaak zware trauma's op en kennen ze geen ander leven.

Extra

Het tweede deel van deze opdracht, waarbij leerlingen de site van Emmanuel Jal bezoeken, is bedoeld als extra opdracht. Mogelijke antwoorden:

(Emma) What would I be, if Emma never ever rescued me.

(War Child) I'm a warchild

(Forced to Sin) ..Voices in my brain of friends that was lame, friends like Lunba Lubabe, who died on my side of starvation...

But Jesus heard my cry, as I was tempted to eat the rotten flesh of my comrade...

(Stronger) ...And left alone. There were days that life was so rough. Things became tough. And if someone cracked a joke, I couldn't afford to laugh.

3a Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba waren koloniën van Nederland.

3b Meer antwoorden mogelijk. Bijvoorbeeld: mijn (voor)ouders komen uit deze gebieden. Of: ik heb daar familie; ik heb daar als Nederlander mee te maken, het is onze geschiedenis

3c Meer antwoorden mogelijk. Bijvoorbeeld: Het heeft niets met mij te maken. Of: Ik ben er in geïnteresseerd want ik vind dat wij ook verantwoordelijk zijn. Je koopt misschien wel dingen die gemaakt zijn door kindslaven.

4a Reisverslagen, kranten, archieven van plantages, archieven van schepen, afbeeldingen.

4b Verschillende antwoorden mogelijk.

Hoofdstuk 2 Kinderen op slavenschepen

Pagina 4-5

Dit hoofdstuk brengt in vogelvlucht – de meeste informatie zal uw leerlingen bekend zijn – in kaart hoe de handel in slaven en kinderen verliep. Centraal staat de Nederlandse slavernijgeschiedenis in voormalig West-Indië. In kort bestek wordt de driehoekshandel behandeld en wordt uitgelegd waarom de Afrikanen die als slaven weggevoerd werden, relatief jong waren.

Leerlingen gaan zelf opzoeken wie zich allemaal bevonden aan boord van de diverse schepen (opdracht 3). Dat doen ze aan de hand van de site slavevoyages.com, een site met bijzonder veel informatie. De site is in het Engels, maar dat hoeft nauwelijks een probleem te zijn. Lang niet voor alle schepen echter is bekend hoeveel kinderen er nu aan boord waren en hoeveel opvarenden tijdens de tocht omkwamen.

Vanwege de ruimte spreken we steeds over Nederland en niet over de WIC of over Republiek der Verenigde Nederlanden dan wel het Koninkrijk der Nederlanden.

Aantallen

Hoeveel Afrikanen er nu precies uit Afrika als slaven zijn verhandeld, is niet duidelijk. De schattingen lopen uiteen van tien tot twintig miljoen. Hier baseren we ons op de studie van Postma (1993) en gaan we uit van twaalf miljoen gedeporteerden, waarbij Nederland verantwoordelijk was voor een half miljoen. Deze cijfers betreffen alleen de trans-Atlantische slavenhandel, niet de slavenhandel door de VOC.

Nederland was een kleintje in de trans-Atlantische slavenhandel, vergeleken met Portugal en Brazilië (45,9%), of Groot-Brittannië (28,1%) en Frankrijk (13,2%). Spanje was verantwoordelijk voor 4,7 % en Noord-Amerika voor 2,5 %. Het aandeel van Nederland staat op 4,6% (zie Hondius 2008). De cijfers zeggen uiteraard niets over de enorme impact die ook de Nederlandse slavenhandel heeft

Jaartallen

De jaartallen 1596 en 1830 zijn hier aangehouden als begin en einde van de Nederlandse slavenhandel. Het jaartal 1596 staat in de tijdslang achterin het lesboekje (zie p. 24). Daaruit is af te leiden dat Nederland al deelneemt aan de slavenhandel voor Suriname en de Nederlandse Antillen veroverd zijn. Nederlanders voeren dan bovendien al zout en suiker in, vanuit Brazilië, terwijl ondertussen oorlogen worden gevoerd met Spaans-Portugese vijanden. Officieel komt de slavenhandel voor Nederland in 1814 ten einde. Hier houden we in navolging van Stipriaan (1993:315) het jaartal 1830 aan, omdat de handel illegaal nog enige jaren voortduurde.

Slachtoffers tijdens deportatie

Er zijn duizenden slaventransporten geweest. Tijdens de transporten zouden 16% van de opvarenden omkomen en overboord gegooid worden. Dit is een gemiddelde, want de sterftecijfers liepen zeer sterk uiteen. Was er een besmettelijke ziekte aan boord, dan stegen de sterftecijfers fors.

Dat de tocht voor de slaven een verschrikking was, staat buiten kijf. Het neemt niet weg dat de sterftecijfers onder de bemanning minstens zo hoog, zo niet hoger lagen, omdat zij de gehele driehoeksreis aflegden. De positie van de matrozen was evenzeer heel slecht.

Driehoekshandel

De driehoekshandel wordt in kort bestek behandeld. Belangrijk is dat leerlingen weten dat de schepen altijd gevuld waren, met producten of met mensen.

Gorée Island

Het bekendste fort is Elmina in Ghana. Hier wordt het fort op Gorée Island genoemd, gebouwd door Nederlanders.

Tip. Bezoek met de klas <http://webworld.unesco.org/goree/en/index.shtml>.

Deze site van de Unesco is geheel gewijd aan de geschiedenis van het fort op Gorée Island. De foto's zijn zeer helder, bovendien kunt u digitaal een kleine rondleiding krijgen door het fort, waarbij interessante historische feiten worden genoemd. Duidelijk wordt ook waarom meisjes apart opgesloten werden: zij moesten beschikbaar zijn voor (Europese) mannen.

Kinderen

Van alle Afrikanen die naar de Amerika's zijn vervoerd was 28 % kind. Het aantal kinderen op slavenschepen nam in de 19e eeuw toe, vooral op de schepen naar Cuba en Brazilië: vier op de tien slaven waren kinderen (Hondius 2008).

Er was op de plantages steeds een sterfteoverschot. Dit zagen de eigenaren ook, maar zij drongen niet zozeer aan op een betere verzorging, eerder op nieuwe import. Ook was het geluid te horen dat men jonge mensen aan moest kopen, met het oog op een natuurlijke aanwas (Stipriaan 1993:319).

Tot 1820 werden er steeds weer Afrikanen gekocht om als slaaf te gaan werken op de Antillen en Suriname. Dat betekende dat in 1775 drie van de vier Surinaamse inwoners in Afrika geboren waren. Een groot deel van hen was kind (Verheij 2007:90).

Dat kinderen zich makkelijk zouden aanpassen, stelde onder meer op deze vooronderstelling, van de oud-planter en schrijver Anthony Blom:

'Eene plantagie haar bepaald getal hebbende, is het zeer voordeelig om jaarlijks de uitgestorvene weder voltallig te maaken, dat dezelve geen grote negers maar kinderen aankoopt; terwijl die om het afzijn van hun vaderland en famielje, zelden treuren, maar met elkanderen vrolijk leeven, en zeer schielijk het land gewoon worden' (Verheij 2007: 89, naar Blom 1786:328).

In dezelfde publicatie onderstreepte Blom expliciet het voordeel van de aankoop van jonge slaven: 'Het voordeligst is, dat men slaaven aankoopt, die niet meer als twintig; of ten hoogsten 25 jaren oud zijn: zulke komen in het beste van hunne kragten, en kunnen nog veele jaaren tot dienst voor de plantage zijn' (Verheij 2007:22, naar Blom 1786: 328).

Vraag naar mannen en jongens

Er worden meer mannen als slaven aangevoerd dan vrouwen, maar het verschil loopt niet altijd ver uiteen. In het begin van de slavernij in Suriname bijvoorbeeld, waren mannen vooral nodig voor het zware werk bij de aanleg van plantages. De sterfte onder mannen was hoog en dat is al een reden waarom de vraag naar mannen groter was. Toch, op een aantal momenten in de geschiedenis van het plantageleven zijn er meer vrouwen dan mannen (zie speciaal Stipriaan 1993, hoofdstuk 10, Slavendemografie).

Antwoorden

1a *Ongeveer een half miljoen.*

1b *Dit is de slavenhandel met schepen die 'over' de Atlantische Oceaan van Afrika naar de beide Amerika's voeren.*

1c Toelichting: het is de bedoeling dat leerlingen duidelijk maken dat in feite de hele driehoekshandel betrokken was bij dat schepje suiker en bij de koffie. Het antwoord is af te leiden uit de tekst onder 'driehoekshandel' (pagina 4).

2a *Omdat er meer mensen stierven dan er geboren werden.*

2b Over deze vraag is discussie mogelijk, los van de vraag of kinderen zich echt wel zo makkelijk aanpassen. De argumenten tegen gebruik van kinderen worden niet genoemd: kinderen hebben veiligheid en bescherming nodig, ook om zich te kunnen ontwikkelen; kinderen lopen trauma's op, die zich misschien pas openbaren als ze volwassen zijn.

Tip. Doe opdracht 3 klassikaal. Bekijk samen wat er allemaal aan informatie te vinden is op de site www.slavevoyages.com.

3a Annaboa wordt met een enkele 'n' dan weer met een dubbele 'n' gespeld. Op de site van slavevoyages wordt Annaboa met dubbele 'n' geschreven, vandaar dat we hier deze spelling aanhouden.

Ga op de site naar de eerste categorie. Typ bij 'time frame' '1700' en bij 'vessel name' 'Annaboa' (klik aan bij 'ship, nation, owners'). U krijgt dan een balk te zien met enkele gegevens. Klik op de balk en het overzicht met gegevens van de Annaboa verschijnt.

Belangrijkste gegevens:

Annaboa is vertrokken van de Goudkust, vanaf Elmina, naar Curaçao. De tocht duurt drie maanden. Tussen vertrek van Afrika en aankomst in Nederland zit bijna een jaar.

De kapitein heet Jan Sijmonsz Roem, en er zijn 13 bemanningsleden aan boord. Het aantal slaven dat aan boord is gegaan is 111, er komen er 68 of 71 (dat is onduidelijk) aan. Het percentage kinderen is 20,7%, de verhouding mannen en vrouwen is ongeveer gelijk.

- 3b** Over Nieuwe Hoop zijn veel meer gegevens. Het schip komt uit Zeeland en gaat naar St. Eustatius. Uit de tabel is af te leiden dat op verschillende plaatsen aan de kust van Afrika slaven werden gekocht. Een half jaar heeft het schip langs de kust gevaren, waarna het ruim twee maanden duurde voor de overkant van de oceaan werd bereikt. De hele tocht duurde 313 dagen. Tijdens de tocht overleden 7 van de 298 slaven. Het percentage kinderen aan boord was 20,5%, jongens waren in de meerderheid.
- 3c** 19,2% kinderen. In de tabel (typ onder 'flag' 'The Netherlands', dan 'Summary statistics'). Totaal aantal slaven: 543.663, van wie 12,4% tijdens de tocht overlijdt.

Hoofdstuk 3 Ontvoerd of geruild

Pagina 6-7

Kinderen die als slaaf werden verhandeld, kwamen net als de volwassenen uit een enorm gebied in Afrika en zij verschilden onderling in cultuur en taal. Elementen uit die Afrikaanse culturen zijn terug te vinden in de huidige culturen van Surinamers en Antillianen, denk maar aan de talen het Sranan Tongo en Papiaments. Het verhaal van Gwen (p.7) verwijst naar die culturele erfenis, terwijl de vraag gesteld wordt hoe belangrijk je roots eigenlijk zijn.

Op pagina 6 wordt duidelijk op welke wijze slaven geronseld werden. Er werden zelfs oorlogen voor uitgelokt. Armoede was ook een belangrijke reden, zo blijkt uit wat Pieter van den Broecke optekende in zijn reisverslag. Ouders zouden hem voor een paar handen rijst 'de maechdom' van hun zeven- en achtjarige kinderen hebben aangeboden (Hondius 2008).

Niet alle slaven kwamen uit Afrika. Op Aruba bijvoorbeeld werkten ook Indiaanse kinderen als slaven. Zij waren door Arubaanse scheepseigenaren geroofd aan de kust en werkten net als andere kindslaven in de huishouding bij vooraanstaande families (Alofs 2008).

Tip. Sta stil bij het feit dat er kinderen waren die alleen aankwamen in Suriname of op de Antillen. U kunt de vraag voorleggen wat dat voor hen moet hebben betekend: hoe zouden ze zich redden?

Slaven die in Afrika geboren waren, werden 'zoutwaternegers' genoemd, in tegenstelling tot slaven die in de koloniën geboren waren. Zij werden 'creolen' genoemd. Algemeen stonden de nieuwkomers in lager aanzien en verrichtten het zwaarste werk.

Het verhaal van Quaco uit Guinee

Het verhaal van Quaco maakt duidelijk dat ook in Afrika slavernij bestond en dat kinderen ook alleen werden geronseld of zoals Quaco werden ontvoerd, weggegeven, verkocht en uitgeleend.

Zijn persoonlijke relaas is afgeleid uit wat Stedman over Quaco opschreef. Stedman schatte dat Quaco nog geen twaalf jaar was, toen hij hem te leen kreeg. Dit betekent dat Quaco op zeer jonge leeftijd voor de eerste keer ontvoerd werd. Stedman tekende ook enkele woorden en zegswijzen op uit het Kormantijns, de taal die Quaco sprak.

Quaco zou Stedmans parasol dragen, opengeklapt dus boven het hoofd van Stedman. Zie voor een afbeelding van een parasol, pagina 14 in het lesmateriaal.

Mijn verleden begint in Afrika

Gwen heeft meegedaan met het 'Back to the roots' project. Van dit project is een site, waar meer jongeren hun verhaal doen. Ook wordt daar de kwestie aangestipt of DNA nu wel zo belangrijk is. Zie: www.mijnroots.nl.

Antwoorden

- 1a** Kinderen werden ontvoerd, ze werden krijgsgevangen gemaakt en verkocht of ze werden uit armoede geruild dan wel weggegeven.
- 1b** Vijf bazen had Quaco: een Afrikaanse koning, een soort legerofficieren, een kapitein van een Hollands schip, een Europese man, Stedman.

- 2** *In Suriname werden vele talen gesproken, want de slaven kwamen uit verschillende gebieden in Afrika. (De Europeanen spraken weer andere talen). Het Sranan Tongo ontstond als een nieuwe gemeenschappelijke taal.* Ter aanvulling: het Sranan of Sranan Tongo is een mengtaal van het Engels, Nederlands, Spaans, Portugees en verschillende Afrikaanse talen.
- 3** Een persoonlijke vraag, waarop vele antwoorden mogelijk zijn. U kunt leerlingen deze opdracht in groepjes laten beantwoorden. Doel is dat leerlingen zich kunnen voorstellen dat het voor sommige mensen moeilijk is niet te weten waar ze vandaan komen. Misschien kennen leerlingen het Nederlandse televisieprogramma Spoorloos, waarin verwanten worden opgezocht van bijvoorbeeld geadopteerde kinderen. Of kennen de leerlingen het televisieprogramma Rayman is laat, waarin tante Es haar interview standaard begint met: 'Vertel het eens mijn schat, wie is je vader, wie is je moeder?'

Hoofdstuk 4 Opgroeien in slavernij

Pagina 8-9

Dit hoofdstuk maakt duidelijk hoe slavenkinderen van jongs af leerden wie de macht had en hoe belangrijk je huidskleur was. Het gaat dus ook om de relatie tussen slavernij en racisme. De kwestie van de naam – slaven kregen/ krijgen vaak een andere naam/ alleen een voornaam – komt hier aan de orde (zie ook Warming-up 3). Leerlingen zoeken uit wat hun dagmaam zou zijn (opdracht 1).

Op moeders rug

Er komt pas oog voor betere zorg voor (aanstaande) moeders als de slavenhandel ten einde loopt. Voor die tijd hoefde een zwangere vrouw doorgaans niet op enige compassie te rekenen. Eigenaren vonden het vooral lastig omdat 'haar productiviteit' dan afnam. In 1851 (zie tijdslang p.24) krijgen vrouwen voor en na de bevalling langer vrij, en worden werkzaamheden aangepast.

Tip. Voor de kwestie van de namen kunt u Warming-up 3 doen. Bovendien, vooruitlopend op opdracht 1 kunt u leerlingen vragen of zij het standbeeld van Kwakoe kennen in Paramaribo. Waarom zou dit standbeeld juist Kwakoe heten? (1 juli 1863 viel op een woensdag). Het standbeeld komt terug in het logo van het jaarlijkse multiculturele Kwakoe-festival in Amsterdam-Zuidoost.

Racisme

Tijdens het uittesten bleek dat jongeren zelf al snel het onderwerp racisme in verband brachten met slavernij. Opdracht 2b op pagina 9 gaat hierover.

De machthebbers waren protestant, katholiek of joods en kwamen niet alleen uit Nederland, maar ook uit Engeland, Frankrijk of Duitsland. Hoe verschillend ze ook nog eens in welstand waren, ze noemden zichzelf 'blank' en vonden zichzelf meer waard dan Afrikanen. Die waren in hun ogen ongelovig, duivels en dom. Zo praatten Europeanen de slavernij goed. Stond trouwens niet in de bijbel, zeiden sommigen, dat je Afrikanen of 'negers' tot slaaf mocht maken?

De woorden 'neger' en 'mulat' stammen uit de tijd van de rassentheorieën en verwierven een negatieve bijklank. Het woord 'mulat' is oorspronkelijk afgeleid van 'muilezel', omdat een aantal mensen de mening was toegedaan dat rassenkruising tot onvruchtbaarheid zou leiden, zoals dat ook bij muilezels (een kruising van een paard en een ezel) het geval is (Mok 1999).

Surinamers met Afrikaanse roots noemen zichzelf tegenwoordig Afro-Surinamer en geen 'neger'. Zoals zwarte Amerikanen zichzelf Afro-Americans (zie Obama) noemen en geen 'negro'. Trekken we de lijn door dan zou ook 'blank' tussen aanhalingstekens moeten staan. In het lesmateriaal wordt dat één keer gedaan. Daarna zijn ze weggelaten vanwege de leesbaarheid en om te voorkomen dat een termenstrijd de boventoon gaat voeren.

Hoezeer je kleur je kansen bepaalde, wordt duidelijk in het lesboekje. Toch waren er ook vrije gekleurden of zwarten die zelf slaven bezaten. Zie bijvoorbeeld de afbeelding en het bijschrift op pagina 14 van het lesmateriaal.

Familie

Eigenlijk was het slavenkwartier een klein dorp, met een paar honderd inwoners. Soms woonden families generaties lang op dezelfde plantage, waar zich in de loop der tijd eigen tradities ontwikkelden. Op de Antillen waren de plantages kleiner en er waren er veel minder dan in Suriname. Slaven woonden in ieder geval apart van degenen die het voor het zeggen hadden, de eigenaren of directeuren.

Odi Masra, danki masra

De directeur (zie afbeelding) hield namens de eigenaar toezicht op het reilen en zeilen van de plantage. De eigenaren zelf waren vaak afwezig, woonden in de stad of in Europa.

De afbeelding maakt duidelijk het verschil in status tussen slaven en de directeur. Kinderen leerden al vroeg wie de baas was, wat blijkt uit hun onderdanige wijze van begroeten en dankbetuigingen. De jongen op de voorgrond speelt waarschijnlijk trommel. De Creolenmama is in Suriname ook wel bekend als Krioromama.

Kindersterfte

Met een sterfte van 30 % van de zuigelingen had Curaçao een geboorteoverschot, een grote uitzondering in het Caribische gebied. In Suriname was overlevingskans tot het twaalfde jaar 50%, in Curaçao 70% (Donk 2008:13).

Antwoorden

- 1 De schrijfwijzen verschillen nogal. Hier zijn de namen overgenomen die Teenstra vermeldde (1835, aangehaald bij Verheij 2007:03-104) Er zijn nieuwe Surinaamse en Ghanese varianten. Deze staan op onderstaande site. Daar kunnen leerlingen hun geboortedatum invullen en direct aflezen op welke dag van de week ze geboren zijn. <http://sur.iwarp.com/FAM/dagnamen.html>.
De namen komen in het hele Caribische gebied voor. Ze staan lang niet altijd vermeld op de slavenlijsten van de eigenaren. Waarschijnlijk gebruikten ouders (ook) eigen namen voor hun kinderen.
- 2 Meer antwoorden mogelijk. Het woord 'neger' doet archaïsch aan en heeft ook een negatieve bijklank. Maar zoals zo vaak: het hangt er ook maar vanaf wie het zegt en hoe. De negatieve bijklank heeft alles te maken met de context waarin dit woord vroeger werd gebruikt.
U kunt op het bord een lijn trekken, met aan één kant het woord 'helemaal neutraal' en

de andere kant 'helemaal niet neutraal'. Vraag leerlingen naar hun standpunt op deze lijn.

- 3a** *Kinderen, vrouwen die voor de kinderen zorgen, een jonge vrouw of meisje dat bedient, en een man.*
- 3b** *Kinderen kijken allemaal in de richting van de man, en staan bij elkaar. De meesten hebben hun armen omhoog. Er zijn drie vrouwen die zich met de kinderen bemoeien. Waarschijnlijk is de vrouw in het midden de creolenmama. Zij lijkt de kinderen te zeggen dat ze hun armen in de lucht moeten doen. De man zit op zijn veranda, met een hond naast zich en hij kijkt naar de kinderen, terwijl hij een sigaartje rookt. Een meisje of jonge vrouw bedient de man. Iedereen staat, behalve de man.*
- 3c** *Allen zijn blootsvoets, behalve de man. Hij is geheel in het pak gestoken, de kinderen zijn naakt, de vrouwen hebben een ontbloot bovenlichaam. Het verschil in kleding toont hun verschil in stand of status. Kinderen liepen bloot, slaven mochten geen schoenen dragen en vrouwen hadden het bovenlichaam niet of gedeeltelijk bedekt.*
- 3d** *Kinderen luisterden naar hun ouders, naar de creolenmama en naar de directeur of eigenaar van de plantage. Hij had het uiteindelijk voor het zeggen.*

Hoofdstuk 5 Je werk, je waarde

Pagina 10-11

Dit hoofdstuk beschrijft het soort werk dat slaven moesten verrichten. Slaven werden aangewezen in de registers naar hun werksoort. Zo waren er veldslaven, ambachtsslaven en huisslaven. Natuurlijk is dit een vereenvoudigde voorstelling van zaken en was het werk diverser en de benamingen voor de slaven ook specifiek. Bij opdracht 3 en 4 hoort een rollenspel. Kijkt u daarvoor bij de antwoorden op deze vragen hieronder en in het supplement bij rollenspel 4, supplement 1.

Op welke leeftijd de kinderen nu precies bij het arbeidsproces betrokken werden, is niet met zekerheid te zeggen: dat kon verschillen per periode en per eigenaar. Maar in het algemeen was het de bedoeling dat zij zo snel mogelijk aan het werk gingen en daar op jonge leeftijd al vertrouwd mee moesten raken.

In dit hoofdstuk wordt nog eens duidelijk hoezeer ook je huidskleur je kansen bepaalde: een lichtere kleur vergrootte je kans op beter (lees: lichter) werk, zoals het werk in de huishouding. Meisjes die nog lichter van kleur waren, hadden kans om kamermeisje te worden en leerden borduren of naaien. Jongens konden misschien zilversmid of handelaar worden. Het zwaarste werk was het echter het veldwerk, vooral het werk op de suikerrietplantages - en houtplantages.

Hier en daar wordt in het lesmateriaal gewezen op verschillen tussen de slavernij op de Nederlandse Antillen, Aruba en in Suriname. Die verschillen zijn er, ook in het soort werk. Voor meer details, zie de bundel '*Opgroeien in slavernij*', die in 2009 verschijnt. Belangrijk verschil is dat de Surinaamse plantages groter waren, en het aantal slaven veel hoger lag: in Suriname tot 60.000, op de Antillen in totaal nooit meer dan 15.000.

Veldslaven - zout

Bonaire en St. Maarten zijn juist vanwege het zout in bezit genomen. Zout was een belang-

rijk handelsproduct dat onder meer gebruikt werd als conserveringsmiddel voor bijvoorbeeld haringen en stokvis of bakkeljauw. Ook Curaçao en Aruba hadden zoutpannen. Die pannen waren er van nature ook al. Op Bonaire werden de zoutpannen eind achttiende eeuw tot ontwikkeling gebracht, waarmee het leven voor veel slaven nog ellendiger werd.

De gegevens over de rol van slavenkinderen in Bonaire zijn gebaseerd op de studie van Paul Brenneker 1969*, die vele oude inwoners van de eilanden heeft geïnterviewd. Volgens parochiearchieven van de kerk in Bonaire werkten kinderen samen met volwassenen in de zoutpannen. Slavenkinderen zouden bovendien de stenen gesjouwd hebben waarmee de weg naar de zoutpannen werd aangelegd.

Hoe zwaar het werk in de zoutpannen was, vertelde bijvoorbeeld Mary Prince. Haar ervaringen als slavin werden opgetekend in het boek *The History of Mary Prince* (1831), dat een enorme invloed had op het abolitionisme in Engeland.

* Met dank aan Elise Verheij voor het verzamelen van deze en andere historische bronnen

Antwoorden

1 *Het soort werk dat je als slaaf verrichtte, bepaalde hoeveel je waard was. Een huisslaaf was bijvoorbeeld meer waard dan een veldslaaf.*

2a Drie redenen worden genoemd.

- *Je kon je verwonden aan de scherpe kapmessen waarmee het riet werd gesneden.*
- *In de fabriek kon je je arm kwijtraken in de molen.*
- *Je kon je daar ook verbranden aan de kookpotten.*

2b Het antwoord staat niet in de tekst.

Mogelijk antwoord:

zout en suiker waren kostbare handelswaren.

Specifieker: zout werd gebruikt als conserveringsmiddel, bijvoorbeeld voor de haring en stokvis of bakkeljauw. Zout werd bovendien gebruikt in de glasindustrie en voor het glazuurwerk.

Suiker werd behalve als conserveringsmiddel, gebruikt als zoetstof. Raffineren gebeurde in Nederland (Amsterdam). Van het suikerriet werd ook rum gemaakt, dat verhandeld werd in Nederland.

3a *Een plantagedirecteur laat zich bedienen door een jongen, die naast zijn stoel staat. De jongen houdt een soort bakje in zijn hand, waarin hete kooltjes zitten. De directeur zit een beetje onderuit gezakt in zijn stoel, met een pijp in zijn hand. Hij kijkt naar een huisslaavin die schuin voor hem staat. Zij heeft haar handen op de rug en lijkt hem ook aan te kijken.*

3b - *De jongen draagt een broek, een soort tuinbroek. Verder niets, ook geen schoenen.*

- *De vrouw draagt een rok tot op haar enkels, om haar bovenlichaam heeft zij een doek geknoopt. Om haar hoofd heeft zij een doek. Ze is blootsvoets.*

- *De man draagt een witte lange broek, een witte halflange jas en schoenen.*

3c *Het machtsverschil zie je aan de kleding. Bovendien zie je dat de jongen de man bedient. De jongen en de vrouw staan, alsof ze wachten op een aanwijzing van de man. Het machtsverschil wordt vooral duidelijk door de wijze waarop de man zit: half onder uitgezakt, alsof het hem niet zo interesseert.*

3d

3e

Tip. Naar de volgende pagina

Laat bij wijze van voorbereiding alle leerlingen even zo zitten.
Hoe drukken zij wel respect uit? Laat hen ook die houding aannemen.
Gebruik vervolgens de tekening als de basis voor een tableau vivant.
Verdeel de klas in groepjes van vier. Eén van hen is de regisseur, de andere drie zijn 'acteurs'.

Ze verdelen de rollen.*

Daarna nemen ze zwijgend de houding aan van de drie personen op het plaatje.

De regisseur corrigeert eventueel.

Op uw teken staat iedereen stil.

Geef daarna het teken dat iedereen van rol verwisselt: de man in de stoel wordt de vrouw, de vrouw de jongen en de jongen de man.

Weer is iedereen stil.

Dan nog een keer draaien.

U kunt deze oefening nog een keer laten doen, waarbij u de leerlingen de tekst laat uitspreken die zij hebben genoteerd bij 3 d. Voor zij van plaats verwisselen zeggen ze gelijktijdig wat ze denken. Daarna is het weer stil en neemt ieder zijn plek in, en zo verder.

*Hou er rekening mee dat niet iedereen wil meespelen; geef die persoon de rol van regisseur.

Nabespreking

Laat leerlingen eerst in hun groepje elkaar vertellen hoe ze de verschillende rollen hebben ervaren. Vonden ze de ene rol makkelijker dan de andere? En hoe was dat om erbij te praten? Hoe was het om te zeggen wat je dacht?

Laat vervolgens per groepje iemand aan het woord om de ervaringen klassikaal uit te wisselen.

4 Extra

In de nabespreking is het interessant na te gaan hoe leerlingen de verschillende personen laten terugkijken op het verleden: zien zij om in wrok? Koesteren ze haat- of wraakgevoelens, is er spijt of is alles vergeten en vergeven?

Zie voor deze opdracht ook rollenspel 4 in het supplement.

Hoofdstuk 6 Te koop

Pagina 12-13

Door de dood van haar vriend

Dit stukje maakt nog eens duidelijk hoe rechteloos een slavin was en dit geval ook de vader (geen slaaf) van haar kinderen. Alleen als zij vrijgekocht werd, kon de vader officieel zijn kinderen erkennen. Zolang de vrouw als slavin geregistreerd stond, was een huwelijk uitgesloten (zie ook hoofdstuk 4, lesboekje).

Te kijk gezet

De tekening van Benoit op deze pagina laat zien dat behalve de vrouw en haar twee kinderen, ook vee verkocht werd.

Merselina en Constantijn

Dit verhaal is ontleend aan Alofs (2008). In die tijd woonden er ruim 500 slaven op het eiland, ruim een kwart van de totale bevolking. Alofs meldt dat voor Aruba niet met zekerheid te zeggen is wat voor werk kinderen moesten doen. Waarschijnlijk deden Merselina of Constantijn tot hun veertiende klusjes in en rond het huis, zoals meubels en het zilveren servies poetsen, helpen in de keuken, de merries voeden en boodschappen doen. Daarna zal Constantijn vaker buiten aan de slag zijn gegaan, voor het vee zorgen, het huis of het schooltje onderhouden. Meisjes bleven doorgaans binnenshuis werken.

Vrijkopen

Vrouwen en (licht gekleurde) kinderen hadden de meeste kans op vrijkoping. Hoe moeilijk het was slaven vrij te kopen, toont het verhaal van de vader van Joanna (zie pagina 15).

Illustratie slavenhuisjes met strodaken

De slavenhuisjes zijn wat lastig te zien. Alleen de strodaken zijn te onderscheiden. Duidelijker is het landhuis met de bijgebouwen, verderop. Huis-slaven woonden meestal in een stenen huisje bij het landhuis, veldslaven kregen een stukje land waarop ze zelf een huisje bouwden van takken, slijk en stro, een zogenaamd 'kas di yerba', een strodakhuis, of een 'kas di pal'maishi', een 'sorgumstengelhuis'. Na de afschaffing van de slavernij bleven ze bewoond. Dergelijke huisjes bestaan niet meer. De vorm van de huisjes zie je nog wel, maar de daken zijn allang vervangen door pannen of golfplaat en de muren zijn van steen.

Het liedje 'Katibu ta galiña' is aldus genoteerd door Rose Mary Allen (2008).

Antwoorden

- 1** Drie redenen worden genoemd: (1) kinderen groeiden op met geweld; (2) kinderen konden hun ouders verliezen door verkoop; (3) kinderen konden hun ouders verliezen door ziekten.
- 2a** Mogelijk antwoord: mannen, witte mannen, in kostuum en met hoed of pet, staan en zitten, in een kring, of halve cirkel rond de mensen die verkocht gaan worden. Ze kijken naar de vrouw met de twee kinderen. Ze zijn zeer schaars gekleed. Daarachter staan donkere mannen, een man heeft een doek om. Ook vee wordt die dag verkocht (twee koeien zijn links te zien). Op de vrouw en de kinderen lijkt geboden te worden, door de man rechts, achter de tafel (hij steekt zijn hand omhoog).
- 2b** Meer antwoorden mogelijk: omdat hij er zo van onder de indruk was dat de vrouw en de kinderen alsnog verkocht werden; omdat hij wilde laten zien hoe afschuwelijk een veiling of verkoop van slaven was.

3 Extra

- 4** Om te laten zien dat slaven als weinig waardevol werden beschouwd; je kon hen net zo makkelijk kopen en verkopen als kippen.

Hoofdstuk 7 Verliefd

Pagina 14-15

Ouders hielden speciaal het liefdesleven van hun dochters in de gaten, maar uiteindelijk bepaalde het systeem van slavernij hun kansen en dat gold ook voor de jongens. Hoe dat kon gaan, wordt hier beschreven. Daarnaast verdiepen leerlingen zich in de keuze van Joanna, die in hoofdstuk 1 al werd genoemd: waarom wilde zij niet mee met Stedman? In een rollenspel proberen leerlingen die vraag te beantwoorden (zie ook rollenspel 3, supplement 1). Tenslotte maken ze een portret van Joanna en de personen om haar heen.

Kleurverschil en gedwongen seks

De ongelijkheid door kleur was heel duidelijk, ook in de liefde en voor mannen lag het weer anders dan voor vrouwen: een zwarte man zette zijn leven op het spel als hij een relatie zou aanknopen met een witte vrouw. Een blanke man kon zijn gang gaan.

De keuze van Joanna

Stedman wilde Joanna vrijkopen. Maar Joanna voelde daar niets voor, evenmin voor een leven in Europa, waar, zoals Stedman in zijn dagboek schrijft, 'de laagheid van haaren staat haar zoo wel, als haaren weldoener, aan groote onaangenaamheden zoude blootstellen.' Stedman keerde terug. Zijn dagboek en tekeningen werden gepubliceerd.

Joanna komt tot leven in Stedmans dagboek. Maar we lezen wel zijn visie en we weten niet of hij Joanna natuurgetrouw heeft geportretteerd. Misschien heeft hij haar wat fraaier gemaakt? Leerlingen krijgen daarom kans zelf hun visie op haar keuze voor Suriname te vormen (opdracht 2): in hoeverre denken zij dat Joanna het moeilijk vindt dat Stedman tegen de marrons strijdt, die juist tegen slavernij zijn en bij wie haar moeder bescherming had gevonden?

Joanna was ooit met haar moeder Cery, haar twee jongere zusjes en broertjes, eigendom geweest van een wrede plantage-eigenaar. Hun Europese/ Nederlandse vader, Kruythof, heeft altijd getracht zijn kinderen vrij te kopen. Dat werd door de eigenaar stevast geweigerd. De eigenaar zou bovendien zo wreed zijn geweest dat slaven vluchtten. Cery, de moeder van Joanna en haar andere vier kinderen, lieten zich daarbij beschermen door Joli-Coeur, met Boni en Baron een van de leiders van de marrons.

De eigenaar neemt de benen naar Nederland, hij laat zijn vrouw in de stad de zaken regelen en zolang blijft Joanna bij haar. In die periode ontmoet ze Stedman. Als de plantage wordt verkocht, is dat dus inclusief alle slaven. Een vriend van Stedman regelt dit alles en hij zorgt ervoor dat Joanna bij een, volgens Stedman, aardige dame terecht komt.

Afbeelding Joanna

Slaven mochten geen schoenen dragen. Voor sieraden golden ook beperkingen: gouden sieraden waren verboden, evenals versierde hoeden. Alleen oorkingen, en kleine hals- of armbanden waren toegestaan. Het lijkt erop dat Joanna zich aan dit voorschrift hield.

Antwoorden

1a Hier zijn meer antwoorden mogelijk:

- *De slavenhouders hadden het voor het zeggen: zij konden relaties tussen personen van verschillende plantages onmogelijk maken; ze konden relaties verbieden.*
- *Een donkere jongen of man kon onmogelijk een relatie aanknopen met een wit meisje of vrouw.*
- *Een witte man kon met alle vrouwen, van welke kleur ook, een relatie aanknopen.*
- *Een slavin of slaaf kon niet huwen; hun relaties werden niet officieel erkend.*

2 Tip. Laat het gesprek uitspelen. U kunt er een 'inspringspel' van maken, waarbij leerlingen steeds nieuwe argumenten aandragen.

Mogelijke argumenten van Joanna vóór vertrek:

- Ze wil bij haar vriend blijven.
- Ze gaat een spannende tijd tegemoet.
- Ze is, eenmaal vrijgekocht, geen slavin meer, maar vrij.
- Hun kind zal in vrijheid opgroeien.

Argumenten tegen:

- Ze laat haar familie achter.
- Ze weet niet wat haar te wachten staat, nu wel.
In Europa wordt ze misschien ook wel gediscrimineerd.
- Ze is eigenlijk helemaal niet zo verliefd op Stedman, dat denkt hij maar.
- Ze wil niet afhankelijk van Stedman zijn.
- Stedman vecht tegen de marrons, bij wie juist haar moeder en de andere kinderen bescherming vonden. Joanna wil geen loyaliteitsconflict.

3 Extra

Tip. Laat leerlingen een (ingelijst) portret maken, zoals ze ook bij hoofdstuk 11 kunnen doen (zie deze handleiding, bij hoofdstuk 11). Zo kan een historische en actuele portrettengalerij van kindslaven ontstaan.

De informatie over de vijf personen kunnen leerlingen grotendeels uit dit hoofdstuk afleiden. Meer informatie over Quaco staat in hoofdstuk 2, voor Stedman is het internet te raadplegen. Een deel van zijn boek is te beluisteren via de site van het Tropenmuseum:

www.tropenmuseum.nl.

Moedig leerlingen aan om vanuit de gekozen persoon ook over anderen te vertellen. Zo kan Joanna over haar moeder Cery en Johnny vertellen, of over haar broers en zussen die bij haar moeder verblijven. De vader kan ter sprake komen en natuurlijk ook ieders kansen en dromen.

Hoofdstuk 8

Pagina 16-17

Verzet tegen slavernij kwam vooral van de slaven zelf. In de zogenaamde moederlanden, hadden velen wel een oordeel over de slavernij, maar dan ging het eerder om de misstanden, niet over het verschijnsel zelf. De slavernij stond niet ter discussie. In Nederland werd slavernij overigens in 1839 verboden.

De Surinaamsche Nieuwsvertelder is een van de kranten in Suriname waarin regelmatig oproepen stonden om uit te kijken naar gevluchte slaven. Bij het krantenbericht (pagina 16) is de kop van de krant geplakt om een idee te geven van hoe de krant eruit zag (klein formaat, nog geen A4).

Tip. Laat het krantenbericht voorlezen. Sta stil bij de vermelding dat de jongen twee brandmerken heeft, één is op 'malicieuze wijze' gemaakt.

Het verhaal van Jonathan is ontleend aan Alofs (2008).

Verzet

Verzet is er steeds geweest, dat begon al bij de zogenaamde slaventransporten. De straffen voor vluchtpogingen en ander verzet waren gruwelijk. Ook kinderen kregen slaag of gevangenisstraf. Halverwege de negentiende eeuw werd bepaald dat meisjes van veertien tot zestien jaar 10 zweepslagen mochten krijgen, en jongens 15. Een paar jaar later werd dit aantal verlaagd naar 10 voor jongens en werd de zweep voor meisjes verboden.

Expliciet verzet kwam eerder ter sprake in hoofdstuk 1: Stedman neemt deel aan de strijd tegen de marrons, de gevluchte slaven die regelmatig plantages aanvallen. In de tijdslang (pagina 24) worden Boni, Tula en Thico genoemd als leiders van opstanden.

Rond 1800 zijn er vele slavenopstanden in het hele Caribische gebied (zie nr. 8 in de tijdslang).

De verhalen over de beroemde spin Ananzi of Nanzi zoals hij in het Papiaments wordt genoemd, zijn waarschijnlijk bij een aantal leerlingen wel bekend. Deze spinverhalen zijn meegekomen uit Afrika en kennen talloze varianten, die ook verwijzen naar de actualiteit.

In vele liederen en gezegden werd zowel op de Antillen als in Suriname kritiek geuit op de slechte behandeling van de slaven. Eerder, in hoofdstuk 6, was het liedje te lezen over de slaven die als kippen worden behandeld. Sommige liedjes en gezegden zijn nog steeds te horen, zoals het liedje Faya Siton, op pagina 17.

Vrijheid

Dat het zo lang duurde voor de slavernij daadwerkelijk werd afgeschaft, kwam ondermeer door het gesteggel over de compensatie. De slavenhouders zouden immers verlies lijden, was de gedachte. Daarom moest de administratie van elke slavenhouders op orde zijn, zodat de vergoeding exact kon worden bepaald.

In de praktijk werd de situatie voor de voormalige slaven er na de afschaffing vaak niet veel beter op. Evenmin was de situatie te benijden van de zogenaamde contractarbeiders uit Azië die vervolgens geronseld werden.

Onderwijs

Al eerder hadden christelijke zendelingen (de Hernhutters of Evangelische Broedergemeenschap) toestemming gekregen slaven te bekeren en te onderwijzen, zij het op bescheiden schaal.

Bij de illustratie

Het feest dat hier is afgebeeld is een zogenaamde 'du', een feest, met theater, muziek, dans en drank. Kinderen mochten er doorgaans niet bij zijn en de feesten werden scherp in de gaten gehouden door de plantagehouders; soms lukte het slaven juist tijdens de feesten te vluchten.

Antwoorden

- 1a** (Deze antwoorden staan in de tekst op p. 16) *Slaven vluchtten; in liederen, gezegden en feesten klonken protesten door.*
Daadwerkelijk verzet wordt hier niet zo duidelijk genoemd, maar is eerder wel aan bod gekomen, bijvoorbeeld het verzet van de marrons in hoofdstuk 1.
Daarnaast kunnen leerlingen wijzen op de opstanden onder leiding van Boni, Tula en Thico, die ook in de tijdslang staan vermeld. Evenals de slavenopstanden, genoemd in de tijdslang onder nr. 8.
- 1b** *Slaven die gesnapt of betrapt werden, stonden vreselijke lijfstraffen te wachten (verminkingen). Het was moeilijk om buiten de plantages te overleven.*
- 2a** *Boni: een van de leiders van de marrons, de leider van de Boni-oorlogen tussen 1765 en 1783.*
Tula: met Karpata leider van de slavenopstand in Curaçao in 1795
Thico: leider van slavenopstand op Aruba in 1795
- 2b** *Boni is misschien wel dood, maar zijn ideeën leven voort.*
- 3** *Kinderen kregen onderwijs.*

Hoofdstuk 9 Kindslaven nu

Pagina 18-19

Leerlingen maken kennis met kenmerken van huidige vormen van kinderslavernij. En ze verdiepen zich in een aantal kinderrechten.

De foto links (p.18) maakt duidelijk dat de mensenhandel bleef voortbestaan. De indruk kan ontstaan dat tot aan de negentiende eeuw slavernij alleen een westers fenomeen was. Dat is natuurlijk niet zo. Slavernij kwam overal voor en ging na de afschaffing van de slavernij in Noord- en Zuid-Amerika op andere plekken gewoon door.

Het aantal van 12,3 miljoen wordt genoemd bij Skinner (2008). Kenmerken van moderne slavernij (p.19) zijn ook op zijn werk gebaseerd.

Niet alle landen schaarden zich achter de Verenigde Naties in 1948. Dit wordt duidelijk in de tijdslang (p.24): Mauretanië schafte pas in 1980 de slavernij af. Dat dit slechts een papieren kwestie was, blijkt uit de vele aanklachten die ook daarna zijn verschenen. Nog steeds worden kinderen cadeau gedaan en verhandeld. Voor meer details, zie onder meer Bales (2004).

Tip. Bekijk met de klas op YouTube filmpjes over slavernij en kinderen in slavernij.

Kinderarbeid of slavernij?

Kinderarbeid en kinderslavernij zijn verwarrende begrippen. Ze worden door elkaar gebruikt. De International Labour Organization beschouwt (schuld)slavernij, dwangarbeid en kinderhandel als een van de vier ergste vormen van kinderarbeid. De andere drie zijn: werven van kinderen voor gewapende conflicten; kinderprostitutie en kinderporno; kinderen inzetten bij strafbare economische activiteiten zoals de productie van drugs of drugshandel.

Om het helder te houden, noemen wij hier alleen de slavernij als ergste vorm. Kindsoldaten en prostitutie van kinderen beschouwen wij ook als vormen van slavernij, hoewel we ons realiseren dat van dwang en bezit strikt genomen niet altijd sprake is.

Antwoorden

- 1** *De rechten van de mens gelden overal en voor iedereen.*
- 2** Meer antwoorden mogelijk; uit het onderschrift blijkt dat kinderslavernij vele vormen heeft en wijd verspreid voorkomt.
- 3a** Meer antwoorden mogelijk.
- 3b** De site richt zich op Nederland. U kunt n.a.v. de informatie op de site navragen hoe het zit met de kinderrechten in Suriname. Heeft Suriname de rechten ondertekend?
- 4** Meer antwoorden mogelijk. Voor een antwoord op deze vraag kunnen leerlingen het voorblad raadplegen, waar een kindslaaf wordt omschreven. Het kenmerk van 'door geweld of bedrog' is zeker van toepassing: een 'loverboy' laat een meisje onder valse voorwendselen voor hem werken. U kunt in de discussie deze vragen voorleggen: wie heeft kritiek op het woord 'loverboy'? Wie denkt dat hij/ zij nooit in de greep van een 'loverboy' zal komen en waarom niet?

Hoofdstuk 10 Onise en Iqbal

Pagina 20-21

Dit hoofdstuk maakt aan de hand van de jonge huisslaven in Haïti en het verhaal van Iqbal duidelijk hoezeer armoede (en schulden) huidige kinderslavernij in stand houden.

De foto's van de kinderen in Haïti (niet alleen meisjes) zijn ontleend aan een televisiedocumentaire van ABC-news. In die documentaire was te zien hoe makkelijk journalist Dan Harris een meisje kon kopen.

Het verhaal van Iqbal was wereldnieuws. Postuum heeft hij de prijs voor de rechten van het kind ontvangen, zie www.worldschildrengprize.nl (idem Somaly Mam, hoofdstuk 11).

Antwoorden

- 1** Meer antwoorden mogelijk.
- 2a** *Een persoon die vanwege (zogenaamde) schulden als slaaf aan het werk moet. De persoon zit in de val: hij zal door rentes of schuldenverhoging niet van zijn schuld afkomen. Vaak worden familieleden (zoals Iqbal) gebruikt om de schuld van een familie in te lossen.*

2b *Iqbal kon naar de rechter stappen en ervoor zorgen dat de tapijtfabrikanten aangeklaagd werden.*

3 Tip. Stel van tevoren met de klas vast waaraan het (beeld)verslag moet voldoen. Is het mogelijk dat ze hun verslag presenteren aan elkaar?

Hoofdstuk 11 (Ex-) kindslaven slaan terug

Pagina 22-23

Dit hoofdstuk laat zien hoe zinvol actievoeren kan zijn. Leerlingen oriënteren zich op de verschillende organisaties die zich inzetten voor kinderen in slavernij. Leerlingen beoordelen welke ze waardevol vinden. De kwestie of zij als consumenten zelf ook verantwoordelijk zijn, komt aan bod in de laatste opdracht. Deze kwestie is ook verwerkt in rollenspel 5 in supplement 1.

Actievoerders

De laatste zin in dit stukje biedt voer voor discussie: wie denkt dat het inderdaad zo is dat je niet meer bevrijd wilt worden als je heel lang slaaf bent?

Deze suggestie is gebaseerd op de ervaring van Orlando Patterson, een specialist op het gebied van slavernij. Skinner haalt hem aan in zijn boek *A Crime so Monstrous* (2008): kinderen die jarenlang in slavernij leven, willen vaak niet meer vluchten. Ze zijn willoos, zombies geworden. Patterson noemt hen 'sociaal dood' (Skinner 2008: 61).

Bij kindsoldaten is dit ook vaak een probleem. Vandaar de slogan van War Child: je kunt een kind wel uit de oorlog halen, maar hoe haal je de oorlog uit een kind? Een ander probleem: kinderen – en dit geldt ook voor volwassenen – die worden bevrijd of zichzelf bevrijden zwijgen vaak uit schaamte over hun ervaringen.

Om Prakash Gurjar

Om Prakash heeft in 2006 de vredesprijs ontvangen. Hierover staat meer op de site www.kidsrights.nl.

Somaly Mam

Toen Somaly Mam vrij kwam, ging ze naar school en voerde ze acties voor meisjes die net als zij als seksslavinnen moesten werken. In 2008 kreeg ze een prijs voor haar werk, want inmiddels heeft Somaly ervoor gezorgd dat 3.000 meisjes bevrijd werden en dat ze scholing krijgen én veiligheid. Zie daarvoor de site www.worldschildrensprize.org.

Stop Kindermisbruik

De actrice Yolenthe Cabau van Kasberger startte samen met Arjan Erkel in 2008 de stichting Stop Kindermisbruik. De stichting Stop Kindermisbruik had zich aan de tentoonstelling bij het NiNsee in Amsterdam verbonden.

Extra opdrachten

- Laat leerlingen zelf een slotopdracht bedenken.
- Leerlingen interviewen in groepjes van drie, medescholieren over kinderen in slavernij, toen en nu. Laat hen opdrachten uit het boekje gebruiken die zij belangrijk vonden en

- zelf vragen bedenken. Ze maken een heldere taakverdeling, proberen het interview van te voren uit. Wie weet lukt het hen een klein filmpje van het interview te maken?
- Laat de leerlingen een (ingelijst) portret, met toelichting, maken van een kind dat in slavernij leefde. Ze kunnen hiervoor onder meer de sites van opdracht 1 raadplegen of filmpjes op YouTube bekijken. Resultaat: een portrettengalerij in de klas.

Belangrijke dagen

(pagina 24)

17 augustus. Strikt genomen wordt op die dag de opstand van Tula herdacht en niet zozeer de afschaffing van de slavernij.

Antwoorden

1 Meer antwoorden mogelijk.

2 Toelichting: Deze kwestie heeft u misschien al vooraf aan de orde gesteld, bij Warming-up

3 Dan is het nu tijd om een nameting te doen: zijn leerlingen van mening veranderd?

Literatuur

Allen, Rose Mary 2008

'Kon ta bai ku e muchanan. De tot slaaf gemaakte kinderen in de Curaçaose samenleving' (concept).
In: *'Opgroeien in slavernij. Toen en nu'*, 2009

Alofs, Luc

'Kind van de rekening. Kinderen in slavernij op Aruba' (concept).
In: *'Opgroeien in slavernij. Toen en nu'*, 2009

Bakker, Evelien, Leo Dalhuisen, Ronald Donk e.a. 1998

Geschiedenis van Suriname: Van stam tot staat. Zutphen: Walburg Pers

Bales, Kevin B. 2004 (2e dr.)

Disposable People. New Slavery in the Global Economy
University of California Press

Blom, Anthony 1786

Verhandeling over den landbouw in de colonie Suriname, 328. Haarlem: van der AA.

Brenneker, Paul 1969

Volkskunde van Curaçao, Aruba en Bonaire. Deel 1.
Curaçao

Bijnaar, Aspha, Ineke Mok, Dineke Stam 2010

Jacquelina, slavin van plantage Driesveld
(stripboek, tekeningen Kae Solo)
Amsterdam: Kit-Publishers

Bijnaar, Aspha 2010

Kind aan de Ketting. Opgroeien in slavernij toen en nu
(wetenschappelijke bundel)
Amsterdam: Kit-Publishers

Donk, Ronald 2008

'Slavenkinderen, godsdienst- en schoolonderwijs in de Kolonie Curaçao (1816-1863)' (concept).
In: *'Opgroeien in slavernij. Toen en nu'*, 2009

Hondius, Dienneke 2008

'Kinderen op slavenschepen. Afrikaanse kinderen en de Atlantische slavenhandel' (concept).
In: *'Opgroeien in slavernij. Toen en nu'*, 2009

Mok, Ineke 1999

In de ban van het ras. Aardrijkskunde tussen wetenschap en samenleving.
Amsterdam: ASCA

Oostindie, Gert 1998

Het paradijs overzee. De 'Nederlandse' Caraïben en Nederland. Amsterdam: Bert Bakker

Postma, Johannes 1990

The Dutch in the Atlantic Slave Trade, 1600-1815. Cambridge UK: Cambridge University Press

Skinner, E. Benjamin 2008

A Crime so Monstrous. Face tot face with modern-slavery today.
Simon & Schuster Adult Publishing Group

Stipriaan, Alex van 1993

Surinaams contrast: rooibouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie 1750-1863. Leiden:
KITLV

Teenstra, M.D. 1835

De landbouw in de kolonie Suriname voorafgegaan door eene geschied- en natuurkundige beschouwing
dier kolonie, deel 1. Groningen: Eekhoorn, p. 202

Reize naar Surinamen door den capitain John Gabriël Stedman. Samenstelling: Jos Fontaine.

Zutphen: Walburg Pers 1987

Vert. van: Narrative of a five year's expedition against the revolted negroes of Suriname. Oorspronkelijke uitgave Amsterdam: Allart, 1799-1800

Verheij, Elise 2007

Opgroeien in slavernij. Onderzoek naar de opvoeding van Surinaamse slavenkinderen in de achttiende en negentiende eeuw.

Wilschut, Arie, Dick van Straaten, Marcel van Riessen, 2004

Geschiedenisdidactiek. Handboek voor de vakdocent. Bussum: Coutinho

Supplement 1. Vijf rollenspelen

Toelichting

Hieronder vindt u 5 fragmenten uit of rond het leven van een kind in slavernij. Elk fragment vormt de basis van een rollenspel van maximaal 3 minuten, opgevoerd door een groepje van 4 leerlingen. Voor deze rollenspelen kunt u tussendoor een les vrijmaken. Of gebruik hiervoor de afsluitende les. Houdt u er rekening mee dat leerlingen voorbereidingstijd nodig hebben. U kunt ook kiezen voor een korte route (zie onder).

In de eerste twee rollenspelen zijn authentieke verhalen verwerkt die nog niet aan de orde zijn gekomen. Rollenspel 3 verwijst naar opdracht 2 van hoofdstuk 7 en gaat over de keuze van Joanna: gaat zij mee met Stedman of niet? Bij rollenspel 4 werken de leerlingen opdracht 4 van hoofdstuk 5 uit. Ze kunnen daarbij eventueel de plaat gebruiken in supplement 2.

Bij het laatste rollenspel, nummer 5, wordt een actuele kwestie behandeld: houd je als consument kindsclavernij in stand als je bepaalde producten koopt? Deze kwestie wordt ook aangestipt in deze docentenhandleiding bij warming-up 2: koop je hem of koop je hem niet? De kwestie is tevens verwerkt in de allerlaatste opdracht van het lesboek.

Doel

Met de rollenspelen verdiepen leerlingen zich actief in het leven van kinderen in slavernij. Spelenderwijs verwerken ze informatie en tonen die, terwijl ze (eventueel) een dilemma helder maken: had het kind of iemand rondom het kind een keuze? En welke?

Organisatie

- Leerlingen werken in groepjes van 4 (jongens en meisjes door elkaar). Voeg zelf een rol toe als u niet uitkomt. Of laat geef 2 groepjes eenzelfde rollenspel opvoeren. Rollenspel 5 kan ook met 6 leerlingen. Elk groepje heeft 1 regisseur.
- Geef eventueel een aantal leerlingen de opdracht een portret te maken en te presenteren van een kind dat in slavernij heeft geleefd.
- Elk groepje krijgt een instructieblad voor een rollenspel.
- Zorgt u eventueel voor enkele eenvoudige kledingstukken of attributen. Of laat de leerlingen hier zelf voor zorgen.

Tijd

- Voorbereiding, inclusief klassikale toelichting: 15-20 minuten (Bijvoorbeeld aan het einde van de les voorafgaand aan de presentatieles).
- Uitvoering: 1 lesuur.
- Per rollenspel max. 3 minuten. Inclusief nabespreking max. 7 minuten.

Korte route – 1 lesuur, geen voorbereiding

U geeft geen voorbereidingstijd en vertelt klassikaal per rollenspel de context en de bedoeling, waarna u spelers kiest. U laat hen direct spelen. Bij de rollenspelen 1, 2 en 3 vertelt u zelf hoe het in werkelijkheid afliep.

De voorbereiding

U geeft elk groepje een instructieblad.

Leerlingen nemen in hun groepje hun instructieblad door.

Ze verdelen de rollen (jongens niet persé mannenrollen, meisjes niet persé vrouwenrollen)

De regisseur geeft aanwijzingen.

De leerlingen bepalen hun beginpositie.

Daarna oefenen ze hun rol.

Ze bepalen het slot.

Laat de leerlingen eventueel steekwoorden of een klein scenario op papier zetten.

Laat hen zo mogelijk een attribuut meenemen.

Wijs hen op de lengte: **maximaal 3 minuten**.

De presentaties

Neemt u voordat de groepjes hun rollenspel opvoeren, klassikaal de instructie van de spelers door, zoals ook vermeld op de instructiebladen.

Instructie voor de spelers:¹

- * Begin in stilte en stilstand en concentreer je op je rol.
 - * Start je spel op het afgesproken sein van de regisseur.
 - * Zorg dat tijdens je spel goed zichtbaar bent, met je gezicht naar het publiek.
 - * Tijdens het spel mag je elkaar niet aanraken.
 - * Ga niet zomaar lachen, blijf in je rol.
 - * Zorg voor een duidelijk einde en sluit af in stilte en stilstand.
- Maan de toeschouwers tot stilte.

Instructie voor de toeschouwers, afhankelijk van de situatie die gespeeld wordt, bijvoorbeeld:

- Wat willen de spelers duidelijk maken?
- In hoeverre vind je het spel en de personages geloofwaardig?
- Wat voor indruk maakt de situatie op je? Wat is jouw mening?

Grijpt u in als het de spelers de eerste keer niet direct lukt en geef een herkansing.

Aandachtspunten nabespreking rollenspel 1

In welke tijd zal dit verhaal zich hebben afgespeeld?

Begrijp je de keuze van de Maraya? Wat zou jij hebben gedaan?

Aandachtspunten nabespreking rollenspel 2

Is het te begrijpen dat Marius terugkeerde naar de plantage? Had hij wel een keuze? Een tekening van Marius die zijn 'meester' om genade smeekt, is te zien in de tentoonstelling.

Aandachtspunten nabespreking rollenspel 3

Zou je de keuze van Joanna een daad van verzet kunnen noemen?

Wat zou haar moeder hebben geadviseerd? Wat zou jij hebben gedaan?

Aandachtspunten nabespreking rollenspel 4

Waarom zag je dat de houding van de spelers veranderd was?

Wat vind je van hun uitspraken, 100 jaar later?

Wat zou jij hebben gezegd?

Denk je dat de geschiedenis van de slavernij nu nog bepaalt hoe wij/ mensen met elkaar omgaan?

Aandachtspunten nabespreking rollenspel 5

Brengt u de vraagstelling van de discussie vooraf in stemming. Wie is voor? Wie is tegen? Laat alle leerlingen in het forum een ander argument naar voren brengen. Zorg ervoor dat ze op elkaar reageren. Tel na de discussie het aantal voor – en tegenstanders, of 'weet-niet-stemmers'. Hoeveel leerlingen hebben hun mening gewijzigd? Hoe kwam dat?

¹ Met dank aan Ray Blinker voor instructietips.

Instructieblad Rollenspel - 1 De keuze van Maraya (4 personen)

Lees eerst samen dit blad helemaal door. Verdeel dan pas de rollen.

Was je moeder een slavin, dan was jij als kind dat ook. Daar viel weinig aan te doen. Hoe wel? De zoon van slavin Maraya kreeg een kans, toen een vrij familielid uit de stad aanbood hem stiekem mee te nemen.

Jullie spelen de scène waarin Maraya zich voorbereidt op het afscheid van haar zoon. Haar zus komt hem zo halen.

Rollen:

- 1 De regisseur
- 2 De verteller
- 3 Maraya, slavin op het platteland van Curaçao
- 4 De achtjarige zoon

Neem de rollen samen door. Welke gedachten heeft Maraya allemaal, welke twijfels, welke gevoelens? Hoe zie je dat? Wat zegt ze tegen haar zoon? Tegen haar zus? Hoe reageren haar zoon en haar zus? Hoe is hun houding? Hun stem?

Lees het verhaal hieronder samen door en oefen een klein toneelstukje van **maximaal 3 minuten**.

De regisseur geeft aanwijzingen.

De verteller leest straks de intro-tekst voor of vertelt die in eigen woorden na. Daarna start het spel. Als het spel afgelopen is, leest of vertelt de verteller de 'slottekst'.

Instructie voor de spelers

- * Begin in stilte en stilstand en concentreer je op je rol.
- * De verteller vertelt eerst het begin van het verhaal.
- * Start je spel op het afgesproken sein van de regisseur.
- * Zorg dat je tijdens je spel goed zichtbaar bent, met je gezicht naar het publiek.
- * Tijdens het spel mag je elkaar niet aanraken, ga niet zomaar lachen, blijf in je rol.
- * Zorg voor een duidelijk einde en sluit af in stilte en stilstand.
- * De regisseur/ verteller vertelt hoe het verhaal afliep.

Intro-tekst verteller:

De keuze van Maraya

Maraya woont en werkt op het platteland van Curacao. Op een dag krijgt ze bezoek van haar zus, een vrije vrouw uit de stad. De zoon van Maraya is op dat moment acht jaar. De zus heeft medelijden met de jongen. Moet hij ook als slaaf opgroeien?

Ze stelt aan Maraya voor de jongen stiekem mee te nemen.

De shon (de baas), zegt ze, heeft echt niet in de gaten of er een kind meer of minder is.

Maraya en de zoon zijn alleen. De zus komt zo het kind halen.

******het spel wordt opgevoerd******

Slottekst verteller:

De zoon groeide inderdaad op als een vrije jongen in de stad. Jaren later keerde hij terug voor een begrafenis. Het viel de 'shon' op dat heel veel mensen deze jongenman begroetten. Hoe kon dat? De shon kwam erachter dat hij was misleid. 'De zoon van mijn slavin', zei de man, 'is en blijft mijn slaaf'. En zo gebeurde het. De jongenman moest blijven en bracht zijn leven verder door als slaaf, totdat de slavernij werd afgeschaft. Maar toen was hij al 98 jaar oud. Zijn vrijheidsbrief bewaarde hij met zorg in de kalebas die zijn moeder ooit speciaal voor hem had versierd en opgepoetst.

Bron: Volkskunde van Curaçao, Aruba en Bonaire. Deel 1, 1969, Paul Brenneker

Instructieblad Rollenspel 2 - Marius en de brief (4 personen)

Lees eerst samen dit blad helemaal door. Verdeel dan pas de rollen.

Marius is veertien jaar en foetoeboy (persoonlijke slaaf) van een zeer wrede directeur van een plantage aan de rivier Cottica in Suriname. Op een dag moet Marius een waardevolle brief bezorgen, maar onderweg verliest hij hem. De directeur is razend en hij slaat Marius in de boeien. Daarna laat hij hem achter en geeft hij de bastiaan opdracht Marius af te ranse-
len. Maar als de bastiaan de jongen ziet, is hij verstijfd van schrik: de jongen is zijn eigen
zoon.

Jullie spelen de ontmoeting tussen vader en zoon. Wat gebeurt er?

Rollen:

- 1 Regisseur
- 2 Verteller
- 3 Marius
- 4 Bastiaan, de vader van Marius

Neem samen de rollen door. Welke emoties tonen vader en zoon? Hoe is hun houding? Hun stem? Wat zeggen ze? Lees het verhaal hieronder samen door en oefen een klein toneel-
stukje van maximaal 3 minuten.

De regisseur geeft aanwijzingen.

De verteller leest straks de intro-tekst voor of vertelt die in eigen woorden na. Daarna start
het spel. Als het spel afgelopen is, leest of vertelt verteller de 'slottekst'.

Instructie voor de spelers:

- * Begin in stilte en stilstand en concentreer je op je rol.
- * De verteller vertelt eerst het begin van het verhaal.
- * Start je spel op het afgesproken sein van de regisseur.
- * Zorg dat je tijdens je spel goed zichtbaar bent, met je gezicht naar het publiek.
- * Tijdens het spel mag je elkaar niet aanraken, ga niet zomaar lachen, blijf in je rol.
- * Zorg voor een duidelijk einde en sluit af in stilte en stilstand.
- * De verteller vertelt hoe het verhaal afliep.

Intro-tekst verteller: Marius en de brief

Op een dag moet Marius papier en inkt klaarzetten voor de directeur.

Snel schrijft hij een brief. Marius moet die direct bezorgen bij plantage Morgenrood.

Drie uur lopen! En het regent pijpenstelen. Marius doet daarom de brief onder zijn kleding.

*Eindelijk is de plantage in zicht. Maar dan komt Marius erachter dat hij de brief heeft verlo-
ren. In paniek neemt hij de benen. Een dag houdt hij het vol in het bos.*

*Dan keert hij hongerig en uitgeput terug. De directeur is razend. Hij slaat Marius in de
boeien, keert naar huis en beveelt de bastiaan de jongen in het strafhok af te ranselen.*

*De bastiaan pakt de tamarindezweep en loopt het strafhok binnen. Dan staat hij stokstijf
stil: de jongen is zijn eigen zoon.*

*****het spel wordt opgevoerd*****

Slottekst verteller:

*De bastiaan slaat zijn zoon niet, maar slaat wel de tamarindezweep aan stukken. Zo wil hij
de indruk wekken dat hij Marius flink heeft afgeranseld. Maar de directeur krijgt argwaan*

als hij de bastiaan naast Marius aantreft. Wat doet die bastiaan aardig tegen zijn foetoeboy! De directeur ontdekt de waarheid en trillend van woede geeft hij de andere bastiaan de jongen honderd zweepslagen te geven. Een maand later is Marius dood.

Bron: W.R. van Hoëvell, Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet. Joh. Noman en Zoon, Zaltbommel 1855. Een tekening van Marius die zijn 'meester' om genade smeekt, vind je in de tentoonstelling.

Instructieblad rollenspel 3 - De keuze van Joanna (4 personen)

Lees samen het stukje 'De keuze van Joanna' in het lesboekje, pagina 15.

Jullie spelen het gesprek tussen Stedman en Joanna waarin Stedman haar vraagt mee te gaan naar Europa. Joanna weigert.

Lees nu dit blad samen goed door en verdeel daarna de rollen.

Rollen:

- 1 Regisseur
- 2 Verteller
- 3 Joanna
- 4 John Stedman

Bedenk samen welke redenen Joanna zal aanvoeren om te weigeren? Welke redenen geeft Stedman om haar over te halen? Welke emoties tonen beiden? Hoe is hun houding? Hun stem?

Oefen een klein toneelstukje van maximaal 3 minuten.

De regisseur geeft aanwijzingen.

De verteller leest straks de intro-tekst voor of vertelt die in eigen woorden na. Daarna start het spel. Als het spel afgelopen is, leest of vertelt de verteller de 'slottekst'.

Instructie voor de spelers:

- * Begin in stilte en stilstand en concentreer je op je rol.
- * De verteller vertelt eerst het begin van het verhaal.
- * Start je spel op het afgesproken sein van de regisseur.
- * Zorg dat je tijdens je spel goed zichtbaar bent, met je gezicht naar het publiek.
- * Tijdens het spel mag je elkaar niet aanraken, ga niet zomaar lachen, blijf in je rol.
- * Zorg voor een duidelijk einde en sluit af in stilte en stilstand.
- * De verteller vertelt hoe het verhaal afliep.

Intro-tekst verteller:

Joanna

Joanna is vijftien jaar en huisslavin in Paramaribo. Op een dag ontmoet ze John Stedman, een Schots-Nederlandse officier in het leger dat strijdt tegen de marrons.

Stedman is verliefd. In zijn dagboek schrijft hij over Joanna en volgens hem is zij ook verliefd.

Samen krijgen ze een zoontje, Johnny, en ze wonen samen.

Maar dan moet Stedman terug naar Europa.

Stedman vraagt Joanna met Johnny mee te gaan. Hij zal hen beiden vrijkopen.

*****het spel wordt opgevoerd.*****

Slottekst verteller:

Stedman vertrekt. Alleen.

Johnny wordt onverwacht vrij verklaard, als dank voor Stedmans werk in Suriname. Met zijn moeder woont hij op het erf van een nieuwe eigenares die hen twee slavinnen geeft.

Stedman huwt met een ander, Joanna overlijdt. Ze is waarschijnlijk vergiftigd. Johnny gaat bij de marine en sterft op zee.

Twintig jaar later worden de dagboeken van Stedman gepubliceerd. Dan is het 1799.

Instructieblad rollenspel 4 - Na de slavernij (4 personen)

Jullie gaan 2 scènes spelen.

De eerste scène speelt zich af tijdens de slavernij. De tweede na de slavernij.

De personages zijn hetzelfde. Oefen beide scènes. Speeltijd in totaal **maximaal 3 minuten**.

Vorbereiding scène 1

Bekijk samen de tekening op pagina 11 in het lesboekje.

Als je opdracht 3 al gemaakt hebt, hou je die erbij.

Besprek wat de drie personen op de tekening zullen zeggen. Bereid daarna scène 2 voor (zie 'Uitvoering scène 2'): Wat zullen de personen tegen elkaar zeggen na de afschaffing van de slavernij? Hoe is hun houding? Hoe gedragen zij zich tegen over elkaar? Welke gevoelens tonen ze?

Verdeel de rollen.

- 1 regisseur
- 2 de man in de stoel
- 3 de vrouw
- 4 de jongen

Instructie voor de spelers:

- * Begin in stilte en stilstand en concentreer je op je rol.
- * De regisseur introduceert de scènes (zie teksten).
- * Start je spel op het afgesproken sein van de regisseur.
- * Zorg dat je tijdens je spel goed zichtbaar bent, met je gezicht naar het publiek.
- * Tijdens het spel mag je elkaar niet aanraken, ga niet zomaar lachen, blijf in je rol.
- * Zorg voor een duidelijk einde en sluit af in stilte en stilstand.

Uitvoering scène 1

Ga precies zo staan of zitten als de figuren op de tekening.

Volg de aanwijzingen van de regisseur.

De regisseur vertelt aan het publiek:

Het is de tijd van de slavernij. Je ziet hier de directeur van de plantage, de foetoeboy en de huisslavin.

****scène 1 wordt gespeeld: Hou even stil en zeg dan op het sein van de regisseur om beurten je tekst.*****

Ga klaar staan voor scène 2.

Uitvoering scène 2

De regisseur vertelt:

Een paar jaar later. De slavernij is afgeschaft. De jongen, de vrouw en de man komen elkaar tegen in een café.

*****scène 2 wordt gespeeld*****

Instructieblad rollenspel 5 - Dan maar liever geen spijkerbroek? **(4-6 personen)**

Jullie gaan een discussie voeren over de vraag of je een spijkerbroek wel moet kopen als je weet of vermoedt dat kindslaven deze broek hebben gemaakt. Je vindt die broek prachtig. Je hebt er lang voor gespaard? Maar wat nu?

Vorbereiding

Splits de groep in tweeën en ga apart van elkaar zitten.

De ene groep noteert argumenten of redenen vóór de aanschaf van de broek.

De andere groep noteert argumenten of redenen tégen de aanschaf van de broek.

Zorg dat ieder in de groep minstens 1 argument heeft.

Presentatie

De groep voorstanders gaat naast elkaar zitten.

Tegenover hen zit de groep tegenstanders.

Zorg dat jullie goed te zien zijn voor het publiek.

Luister naar de redenen en reageer op wat er gezegd wordt.

De docent leidt de discussie. Hij/zij vraagt voor en na de discussie de mening van het publiek. Zijn de leerlingen in het publiek door de discussie van mening veranderd? Door welke argument kwam dat?

Supplement 2 - Praatplaat

De litho van Th. Bray hierachter kunt u (vergroot) gebruiken als 'praatplaat', als leerlingen onverhoopt geen lesboekjes hebben.

U kunt de afbeelding ook gebruiken voor opdracht 3 in hoofdstuk 5, of voor rollenspel 4 (supplement 1). Zie volgende pagina voor de praatplaat.

Lith. Petit, J.

N. 7